

LBRIS

We know
books

DEAN A. HAYCOCK

ÎN MINTEA TIRANILOR

Profiluri psihologice, narcisism și dictatură

Traducere din limba engleză de
MONICA GRECU

LITERA
București

CUPRINS

<i>Prefață</i>	9
<i>Introducere</i>	15
Capitolul 1. Partenerul-psiholog al lui Hitler	17
Capitolul 2. Un domeniu misterios și secret	66
Capitolul 3. Combinații periculoase de trăsături	92
Capitolul 4. Cum să prevezi apariția unui tiran	121
Capitolul 5. „Natura regimului său era una eminamente personală“	131
Capitolul 6. A fost Mao Zedong un monstru?	164
Capitolul 7. „Cutia neagră“	187
Capitolul 8. „Trebuie să existe oameni care să moară.“ / „Poporul meu mă iubește.“ – Idi Amin Dada și Muammar Gaddafi	216
Capitolul 9. „Știu că există oameni care plănuiesc să mă omoare cu mult timp înainte ca ei să se gândească măcar la asta.“ – Saddam Hussein	232
Capitolul 10. Aici nu se poate întâmpla	250

Capitolul 11. S-ar putea întâmpla și aici?	296
Capitolul 12. Concluzii și avertismente	337
Anexa A. Fragmente din raportul de informare al Agenției Centrale de Informații, realizat pentru președintele Carter în vederea întâlnirii de la Camp David	366
Anexa B. „Ar fi scutit lumea de o mulțime de neazuri“	371
Anexa C. Profilul timpuriu al lui Fidel Castro	382
Anexa D. Alți tirani și teroriști	389
<i>Ilustrații</i>	395
<i>Mulțumiri</i>	403
<i>Note</i>	405
<i>Surse și lecturi recomandate</i>	429
<i>Indice de nume</i>	437

Prefață

„O chestie pe care n-o înțeleg e de ce multor dictatori le place să facă lucrurile pe care le fac“, mi-a scris un prieten după ce i-am spus că lucrez la cartea de față. „De exemplu, eu mă trezesc dimineața și mă gândesc la ce mi-ar plăcea să fac: să cânt la chitară, să merg cu barca sau cu caiacul etc. Ei se trezesc și se gândesc: «Ia să mai atac eu o țară și să iau ce e de luat de pe acolo și așa mai departe».“

Aidoma prietenului meu, pentru mulți alți oameni lipsiți de ambiții dictatoriale e de neînțeles comportamentul bărbaților care dominau în trecut milioane de supuși și ucideau alte milioane. În egală măsură, pe mulți îi îngrozesc dictatorii în viață sau potențialii dictatori, care îi amenință pe aceia dintre noi care nu vrem decât „să cântăm la chitară“ sau „să mergem cu barca“.

Scopul acestei cărți este de a așeza fără prea multă ceremonie contribuția psihologiei tiranilor pe lista factorilor care explică ascensiunea unor astfel de indivizi. Toți tiranii menționați aici au trăit în ultimii o sută de ani. Toți sunt bărbați,

Atâta timp, cât națiunile dispun de arme de distrugere în masă, este amenințată însăși existența noastră. Atâta timp, cât actori nestatali violenți râvnesc la armele de distrugere în masă, este amenințată însăși existența noastră. „Chestiunea teribilă a răului“ rămâne o problemă definitorie pentru specia noastră, pentru om și natură.

Totuși, există o singură lamentare din evaluarea pesimistă a lui Jung, în privința căreia am făcut progrese. Acum știm cum se pot instaura dictaturi represive precum Germania lui Hitler, Uniunea Sovietică a lui Stalin, China lui Mao Zedong, Irakul lui Saddam Hussein și zeci de altele asemănătoare, care au existat de-a lungul istoriei. Și acum știm „cum de s-a putut ajunge aici“.

Capitolul 1

Partenerul-psihiolog al lui Hitler

La sfârșitul verii lui 1941, Walter C. Langer era în convalescență acasă, după o operație de dublă hernie, când a primit un telefon neașteptat de la Washington.

Apelul era consecința a ceea ce Langer, în vârstă de 42 de ani, făcuse în mod neașteptat cu câteva zile mai devreme. La momentul respectiv, era ținut pe un pat de spital, ca urmare a intervenției chirurgicale. Inactivitatea îl plictisea și devenise irascibil. Acest lucru explică în parte ce l-a determinat să facă ceva ce nu mai făcuse niciodată. După ce a citit un articol care l-a enervat – într-un ziar de dimineață –, i-a povestit soției lui ce-l înfuriase, atunci când aceasta a venit să-l viziteze. Ea l-a ascultat cu răbdare, dar, în cele din urmă, s-a săturat și l-a îndemnat să li se plângă celor care ar fi putut face ceva în acest sens. Așa că Langer a scris o scrisoare unei agenții guvernamentale. De fapt, le-a explicat planificatorilor din cadrul agenției cum ar putea face o treabă mai bună și ce ar trebui să facă.

Înainte de a fi obligat să stea la pat zece zile – după cum era standardul în îngrijirea postoperatorie la acea vreme –, el crezuse că doar „veșnicii nemulțumiți“ trimit scrisori oferindu-le sfaturi nesolicitate oficialilor guvernamentali. Însă Langer nu era un veșnic nemulțumit. Era un psihanalist respectat și de succes, care-și practica meseria în zona Bostonului. Obținuse

o diplomă de masterat și un doctorat la Universitatea Harvard. Era un discipol declarat al teoriilor lui Sigmund Freud, ba chiar se împrietenise cu însuși părintele psihanalizei și fusese psihanalizat de fiica lui Freud, Anna. Acestea erau dovezi impresionante de credibilitate, în acele zile în care psihologia freudiană era încă în vogă.

Potrivit descrierii din introducerea cărții sale, *The Mind of Adolf Hitler (Mintea lui Adolf Hitler)*, Langer se afla cam de-o săptămână în spital, când citise despre planul guvernului de a crea o nouă agenție, numită Biroul pentru Coordonarea Informațiilor, al cărei scop era să coordoneze toate informațiile adunate de agențiile americane specializate. De asemenea, urma să fie responsabilă de desfășurarea războiului psihologic. Biroul avea să fie condus de colonelul William („Wild Bill“) Donovan, exact omul pe care soția îl îndemnase să-l contacteze.

Langer era veteran al Primului Război Mondial. Știa cât de ineficient fusese războiul psihologic atunci. Se limitase, în mare parte, la simple exagerări sau chiar la fabricarea unor atrocități comise de inamic. Ca psihanalist, Langer era sigur că războiul psihologic putea fi transformat într-un instrument puternic, dacă specialiștii s-ar fi lăsat convinși să apeleze la cunoștințe psihologice și psihanalitice de ultimă oră. „În loc să ne oprim asupra aspectelor superficiale“, a scris el, „acesta [războiul psihologic] ar trebui să caute să exploateze forțele inconștiente și iraționale, care sunt mult mai puternice“.¹

După cum îi sugerase soția lui, Langer i-a adresat scrisoarea nesolicitată lui Donovan. După ce a expedit-o, a decis că-și îndeplinise datoria. S-a întors la casa lui din Massachusetts, pentru a-și continua convalescența, și nu s-a mai gândit la gestul său ieșit din comun. Apoi a primit un apel de la un asistent al lui Donovan, care i-a transmis că acesta era interesat

de punctul lui de vedere și voia să stea de vorbă cu el peste o săptămână, la micul-dejun. În ciuda sfaturilor medicului, Langer a făcut călătoria cu trenul la Washington, centrul pregătirilor guvernamentale pentru un război despre care atât președintele Franklin D. Roosevelt, cât și Donovan știau că avea să antreneze în curând și Statele Unite.

După întâlnire, Langer a fost de acord să lucreze cu Donovan. Dar proiectele pe care psihologul le-a inițiat pentru a exploata cunoștințele din domeniul psihanalizei, cu scopul de a îmbunătăți moralul și a pregăti națiunea pentru război, nu au progresat semnificativ. Apoi, în primăvara lui 1943, la doi ani după ce-l vizitase pentru prima dată pe Donovan, ca să discute despre cum ar fi putut ajuta psihanaliza efortul de război, Langer a avut o altă întâlnire interesantă cu acesta.

În acel moment, avocatul de succes de 60 de ani care primise Medalia de Onoare a Congresului american și fusese poreclit „Wild Bill“ pentru acțiunile sale din timpul Primului Război Mondial conducea o agenție centralizată, care se ocupa cu preluarea tuturor informațiilor de război, Biroul de Servicii Strategice (*Office of Strategic Services*, OSS). Președintele Roosevelt îl numise pe Donovan șef al noii agenții de informații de război, la 13 iunie 1942.

Înainte de a fi desființat în 1945, OSS ajunsese să aibă aproximativ 12 000 de angajați. Aceștia adunau și analizau informațiile, plasau agenți și recrutau spioni în țările inamice, efectuau acte de sabotaj și alte misiuni neconvenționale, produceau dezinformare, pentru a-l deruta pe inamic, contracarau propaganda inamicului, îi instruiau și-i sprijineau pe luptătorii de rezistență din țările ocupate. OSS întocmise, de asemenea, rapoarte analitice pentru Donovan, locotenenții acestuia și factorii de decizie politică.

OSS s-a confruntat cu o rezistență semnificativă din partea multor agenții guvernamentale. A avut parte de o cooperare limitată și, în anumite cazuri, de o lipsă totală de cooperare din partea Departamentului de Stat, a organizațiilor de informații militare și a Biroului Federal de Investigații (FBI). Organizațiile mai vechi și birocrații acestora s-au opus cooperării. Erau mai degrabă preocupate să-și păstreze „terenurile de joacă” individuale decât să colaboreze pentru a utiliza cât mai eficient informațiile pe care le aduna fiecare dintre ele. (Meschinăria birocratică afișată de agențiile guvernamentale în anii '40 a prezis o disfuncție similară, care avea să se producă 60 de ani mai târziu, când CIA nu i-a comunicat FBI-ului informații care ar fi putut preveni tragedia de la 11 septembrie 2001.)

Donovan și OSS au supraviețuit cu succes opoziției interne din timpul războiului. Dar, după război, protectorul lui Donovan, Franklin D. Roosevelt, a murit, iar noul președinte, Harry S. Truman, nu agreea existența unei agenții americane de spionaj permanente. Recomandarea lui Donovan de a înființa o organizație permanentă de informații, centralizată, care să funcționeze pe timp de pace, nu a fost aprobată. La doi ani după sfârșitul războiului însă, în fața amenințării unei posibile agresiuni sovietice, OSS a servit drept sursă de inspirație pentru înființarea Agenției Centrale de Informații (CIA). Aici și-au găsit locul mulți veterani de la OSS. De asemenea, a continuat practica producerii de rapoarte analitice pe subiecte asemănătoare celor discutate de Donovan cu Langer.

Ce-l motivează?

„Ce crezi despre Hitler?” l-a întrebat Donovan pe psihanalist. „Ai fost acolo și i-ai văzut pe el și pe acoliții lui în acțiune. Trebuie să ai o idee despre ce se întâmplă.” Donovan îl respecta pe

Langer nu numai ca psihanalist, ci și pentru că știa că acesta studiase cu Sigmund Freud timp de doi ani, la sfârșitul anilor '30. Prin urmare, fusese în Germania în perioada în care Hitler câștigase puterea deplină asupra guvernului german și cu puțin înainte să înceapă Al Doilea Război Mondial. Langer îl și însoțise pe Freud, când acesta luase decizia înțeleaptă de a părăsi Germania nazistă și a se refugia în Marea Britanie.

Langer a recunoscut în fața lui Donovan că Hitler era „un mister desăvârșit” pentru el. Acesta l-a asigurat pe psihanalist că nu era „singurul care credea asta”. Pe măsură ce avansa conversația, Langer a aflat că printre cei care conduceau efortul de război american exista o gamă largă de opinii diferite cu privire la psihologia lui Hitler. Donovan voia un punct de vedere profesionist, cu care să înlocuiască propaganda și ideile amatoristice, fără nicio bază, care circulau pe atunci la Washington.

Fiind promovat la gradul de general de către Franklin D. Roosevelt, Donovan i-a spus lui Langer că avea nevoie de „o evaluare realistă a situației germane. Dacă Hitler este cu adevărat dirijorul, ce fel de persoană e? Care sunt ambițiile lui? Cum îl vede poporul german? Cum se poartă cu apropiații? Care e povestea lui de viață? Și, mai presus de toate, vrem să știm cât mai multe despre caracteristicile lui psihologice – ce-l motivează. În plus, ar trebui să știm ce ar putea face, dacă lucrurile încep să meargă în defavoarea lui”.

Pe urmă, generalul a lansat provocarea: „Crezi c-ai putea veni cu ceva în această direcție?”

Langer a recunoscut că era o provocare fără precedent. Psihologul Carl Jung a fost printre primii care și-au exprimat părerea despre dictatorul german, dar era o părere neoficială și bazată pe un contact superficial. În 1939, Jung i-a observat

pe Führer și pe dictatorul fascist italian Benito Mussolini, de la o distanță de câțiva metri, când cei doi prieteni urmăreau o paradă militară, la care soldații germani băteau pas de defilare, așa-numitul „pas de găscă”. Jung a fost impresionat de Mussolini: era plin de viață, robust și oarecum mai apropiat de restul lumii în ceea ce privește personalitatea. L-a admirat pe Mussolini, pentru că acesta era cu adevărat încântat să vadă, ca să folosim termenul lui Jung, „impresionantul” pas de defilare.

Hitler, pe de altă parte, i s-a părut aproape inuman, rece, lipsit de umor și, da, înfricoșător. A privit comportamentul lipsit de umor al lui Hitler ca fiind parte integrantă a persoanei sale mai degrabă decât imaginea puterii pe care o afișa în public: „În comparație cu Mussolini, Hitler mi-a lăsat impresia unei schele din lemn acoperite cu pânză, un automat cu mască, un robot sau o mască a unui robot. Nu a râs niciodată pe toată durata spectacolului, ca și cum ar fi fost prost-dispus, în toane rele”.²

Impresiile lui Jung asupra celor doi dictatori erau doar atât: impresii. Erau observații superficiale, pe care Jung le discuta ca și cum ar fi oferit o perspectivă profundă asupra psihicului dictatorilor. La începutul secolului XX, psihologi de frunte, precum Freud și Jung, au prezentat adesea analize și chiar teorii despre psihologia umană, cărora le lipsea însă orice dovadă științifică. Ei și-au întemeiat adesea părerile pe observații și impresii mai mult decât pe colectări riguroase și evaluări sceptice ale datelor. Deși lucrările lor includ informații și observații valoroase, de prea multe ori acestea conțin și supoziții nejustificate sau pur și simplu inutile. Le lipseau instrumentele de măsurare disponibile acum pentru studierea unor grupuri mari de indivizi, cuantificarea și compararea trăsăturilor și comportamentelor. Aceste instrumente ne-au

îmbunătățit foarte mult capacitatea de înțelegere atât a trăsăturilor de personalitate sănătoase, cât și a celor nesănătoase. De exemplu, acum avem o estimare a numărului de oameni care au tulburări de personalitate, potrivit unor seturi de criterii bine definite. Nu mai trebuie să acceptăm verdicte precum: copiii mici simt atracție sexuală pentru părintele de sex opus și sunt geloși pe părintele de același sex ca parte a procesului normal de dezvoltare psihosexuală, doar pentru că așa a spus odată Sigmund Freud. De asemenea, nu avem motive să ne temem să punem la îndoială astfel de afirmații și nu ris căm să fim alungați din cercul de prieteni al lui Freud, așa cum se întâmpla cu adepții lui, când ideile lor difereau de cele ale fondatorului psihanalizei.

Când citim ampla descriere a impresiilor lui Jung despre Hitler și ceilalți în capitolul „Diagnosticarea dictatorilor” din volumul *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters* (*C.G. Jung vorbește. Interviuuri și întrevederi*), observăm limpede că el „mergea dincolo de datele” disponibile în explicațiile sale despre psihologia dictatorilor. Își confunda impresiile personale, adesea superficiale, cu o perspectivă analitică asupra minții acestora.

Cei care astăzi realizează profilurile psihologice ale politicienilor au un avantaj față de Freud și Jung, nu doar în atitudinea lor față de ceea ce privește validitatea propriilor afirmații și opinii. Cu toate că accesul la subiecți și la datele referitoare la aceștia este limitat, orice descoperă poate fi cel puțin analizat în lumina deceniilor de studiere aprofundată a trăsăturilor și tulburărilor de personalitate. Au fost examinate și studiate mii de persoane cu trăsături de personalitate precum narcisism extrem, psihopatie și paranoia. Modelele observate în comportamentele multor oameni permit – nu întotdeauna,

dar frecvent – o acuratețe a predicțiilor despre comportamentul viitor al unei persoane, dacă diagnosticarea se face corect.

Langer nu-și permitea să se bazeze doar pe impresiile sale despre Hitler, așa cum făcuse Jung înainte de a trage concluzii despre liderul german. Langer era aproape sigur că nimeni nu mai încercase vreodată să facă ceea ce-i cerea Donovan. Și i se cerea acest lucru în timp de război, fără a avea acces la subiectul studiului și cu acces limitat la persoanele care-l cunoșteau cel mai bine. Cele mai multe informații pe care le putea aduna pentru un astfel de studiu, i-a spus Langer lui Donovan, erau din literatură, adică din cărți, discursuri, ziare, reviste și rapoarte de propagandă. Și o mare parte dintre ele nu erau credibile. Langer ar fi inclus interviuri cu persoane care-l cunoscuseră pe Hitler, dar știa că nici acestea nu erau de încredere. În plus, evaluările psihologice și psihanaliza nu fuseseră elaborate pentru acest tip de investigație.

De-a lungul vieții, generalul Donovan s-a distins printr-o inteligență socială semnificativă, un optimism echilibrat și puțină, dacă nu chiar o lipsă de teamă vădită de eșec. Asemenea multor oameni împliniți, avea o mulțime de idei. Abordarea lui îndrăzneată i-a adus cele mai mari onoruri militare și, mai târziu, ca avocat, avere. Faima acestor bărbați se datorează ideilor de succes pe care le au, în timp ce sugestiile lor mai puțin inteligente sunt umbrite de realizările lor mai mari. Donovan a știut cum să identifice oameni competenți și să le delege atribuții.

„Ei bine”, i-a spus el lui Langer, „vezi ce poți să faci. Angajează-ți ajutoarele de care ai nevoie și rezolvă treaba cât mai curând posibil. Nu te lungi și scrie în termeni simpli, ca să înțeleagă toată lumea”. „Și așa”, își amintea Langer cu mulți ani mai târziu, „am ajuns partenerul-psihiolog al lui Adolf Hitler”.³

Langer avea motive întemeiate să-și facă griji din pricina sarcinii primite. Stereotipul existent în cultura populară – care asociază psihanaliza cu imaginea unui pacient culcat pe canapea, în timp ce un psihoterapeut nevăzut ascultă și ia notițe – nu este lipsit de justificare. Tehnica lui Freud pentru tratarea pacienților presupunea multe sesiuni și multe ore de terapie prin discuții, concepute pentru a dezvălui experiențe din copilărie și factori inconștienți, care avuseseră influențe negative asupra sănătății mintale a pacientului. Pentru psihanaliza tradițională, era nevoie de patru ședințe pe săptămână, iar tratamentul putea să dureze ani în șir. Acest sistem, acum învechit pentru tratarea pacienților nevrotici, pur și simplu nu a fost conceput pentru a psihanaliza o persoană care nu se întinsese niciodată pe canapeaua psihoterapeutului.

În anii '40, teoriile lui Freud au început să se răspândească prin universitățile nord-americane. Popularitatea lui s-a reflectat în numărul de catedre ocupate de psihanalisti la universități de elită, precum Harvard, Yale, Stanford, Columbia, Johns Hopkins și Universitatea din Pennsylvania.

Din nefericire, lipseau dovezile științifice care să sprijine elemente-cheie ale teoriei psihanalitice a lui Freud, care a descurajat constant pe oricine i-ar fi pus la îndoială sau verificat teoriile. Astfel, perspective interesante referitoare la influența experiențelor copilăriei asupra comportamentului adulților, rolul pe care-l joacă inconștientul în comportamentul predictiv și valoarea clinică a descoperirii și gestionării emoțiilor reprimite nu au fost explorate de cercetători sceptici, acțiune care este o trăsătură definitorie a procesului științific. În acest stadiu al expansiunii sale rapide, psihanaliza a devenit mai degrabă dogmatică decât științifică.

Psihanaliza accentuează rolul pe care procesele mentale inconștiente îl joacă în determinarea modului în care se

comportă și se simte o persoană. Deși Freud a recunoscut că psihanaliza nu este utilă pentru tratarea unei boli mintale grave, cum ar fi schizofrenia, psihanaliztii au fost și sunt convinși că un pacient ar putea duce o viață mult mai satisfăcătoare, dacă ar înțelege elementele inconștiente care îi influențează comportamentul. (Astăzi, unii psihologi preferă să se refere la una dintre cele mai mari contribuții ale lui Freud, recunoașterea proceselor mentale *inconștiente*“, folosind termenul de „procese mentale *nonconștiente*“. „Nonconștient“ este un termen la fel de potrivit și are mai puține conotații freudiene.) Probleme cu psihanaliza au început aproape imediat, cu Freud însuși.

După cum subliniază doctorul Jeffrey A. Lieberman în cartea sa *Shrinks: The Untold Story of Psychiatry (Doctorii minților. Povestea nespusă a psihiatriei)*, deși avea perspective semnificative și idei presciente, „Freud avea, de asemenea, teorii pline de greșeli, neglijențe și idei de-a dreptul trăsnete“. Printre acestea se numără complexul lui Oedip, care susține că băieții au o dorință inconștientă de a-și ucide tații și de a se căsători cu mamele lor, și conceptul de invidie a penisului. Această idee trăsnetă pretinde că femeile tinere și normale din punct de vedere psihologic trec printr-o etapă, în dezvoltarea lor sexuală, când își doresc să aibă un penis. Psihanaliztii moderni au modificat interpretările complexelor freudiene, precum acestea, pentru a le face mai puțin prostești și mai relevante, dar psihanaliza freudiană rămâne o influență minoritară în domeniul psihologiei și psihiatriei clinice moderne.

Dacă Freud ar fi încurajat sau îmbrățișat ideea că teoriile sale pot fi criticate, în loc să se considere un mare-preot incontestabil al psihanalizei, contribuția lui în ceea ce privește psihologia ar fi semnificativ mai mare în prezent. Cu toate acestea, după cum sublinia Lieberman, Freud poate pretinde

că a adus o contribuție importantă la înțelegerea psihologiei dezvoltării și a mecanismelor care stau la baza cogniției, așa cum le înțelegem noi astăzi. Datorită lui apreciem influența semnificativă a experiențelor copilăriei asupra dezvoltării noastre psihologice și adaptării la viața adultă. De asemenea, înțelegem mai bine conceptul motivațiilor inconștiente și efectul acestora asupra modului în care-i percepem pe alții și le răspundem.

Pe măsură ce psihanaliza a devenit mai puțin populară, unii psihanaliztii au făcut un lucru care i-ar fi îngrozit pe Freud și pe discipolii săi de până în anii '90: au luat în considerare utilizarea unor tehnici moderne de relații publice, pentru a atrage pacienți.⁴ În 1998, Asociația Americană a Psihanaliztilor a constatat că popularitatea în scădere a psihanalizei necesita ceea ce unii tradiționaliști considerau a fi o schimbare radicală. Au căutat să beneficieze de o expunere mai mare în presă, au angajat o firmă de relații publice și au încercat să-i învețe pe psihanaliztii membri ai asociației cum să comunice eficient cu publicul prin intermediul jurnaliștilor.

Psihanaliza de la distanță

Langer știa că nu putea să-l psihanalizeze oficial pe Hitler. El nu putea decât să adune informațiile disponibile și să sugereze modul în care interpretarea pe care o dădea acelor informații – bazată pe pregătirea sa psihanalitică – ar putea influența comportamentul viitor al subiecților săi. Să asculti un pacient vorbind despre copilăria și sentimentele sale ore în șir nu este același lucru cu folosirea unor surse secundare și mărturii de la persoane a căror credibilitate este necunoscută și care pretind că l-ar fi cunoscut pe subiectul anchetei. Dar era vreme de război, Donovan era convingător, și Langer era